
VICTÒRIA ALSINA
LLUÍS SOL / JOAN SOLER

UNA TIPOLOGIA DE LA DEFINICIÓ LEXICOGRÀFICA APLICADA AL DGLC

(1) La distinció entre dos tipus de metallengua de descripció lexicogràfica diferents ha generat una certa bibliografia i més d'una terminologia per als mateixos conceptes. Ja Weinreich (1962: 39) distingeix dos tipus de metallengua, que Rey-Debove primer (1967: 143) anomena simplement *primera* i *segona* metallengua i, més tard (1971), anomena metallengua *de contingut* i metallengua *de signe*, respectivament. També respectivament, Martin (1977) parla de *definició parafràstica* i *definició metalingüística*. A grans trets, podem dir que la metallengua *de contingut* consisteix en una anàlisi del significat conceptual del definit (de què consta la definició més pròpiament dita), mentre que la metallengua *de signe* expressa discursivament diverses propietats funcionals del definit. Tenim meta-

I. PER A UNA TIPOLOGIA DE LES DEFINICIONS LEXICOGRÀFIQUES

Els diversos intents d'establir una tipologia de les definicions lexicogràfiques que coneixem han partit de pressupòsits, enfocaments i finalitats diferents que han condicionat en gran manera els resultats de la classificació i, sobretot, el fet que no es pugui parlar d'una classificació universalment acceptable.

Entre els criteris que estableixen les línies mestres de la tipologia de definicions lexicogràfiques, hi ha el que articula el llenguatge de descripció lexicogràfica a l'entorn de dos eixos de caràcter metalingüístic: la metallengua de signe i la metallengua de contingut, que, considerat des d'un punt de vista prou general, estableix diferències de base pel que fa al tractament de les diverses categories gramaticals (és a dir, només els mots lexemàtics són definibles en termes de metallengua de contingut, mentre que els gramaticals han d'ésser forçosament explicats gramaticalment).¹

Si per *definició lexicogràfica* entenem l'explicitació (mitjançant una paràfrasi) del *significat conceptual* del terme definit, podrem restringir-ne fàcilment la tipologia en el sentit que aquesta exclourà d'entrada la consideració del tractament d'aquelles partícules funcionals de la llengua (sc. conjuncions, preposicions, etc.) que com que no tenen significat conceptual són *indefinibles*.

La lexicografia tradicional sol analitzar aquestes partícules fent-ne una explicació del funcionament, i, doncs, encara que aquesta *explicació* s'ha pres també per *definició* lexicogràfica,² l'estratègia que hi aplica no té res a veure amb la metodologia de la definició de caràcter parafràstic que analitzarem.

Cal dir, encara, que tant la lingüística filosòfica d'aquest segle (Wittgenstein)³ com la pràctica lexicogràfica moderna coincideixen en la manera de validar empíricament l'explicitació parafràstica del significat. Es tracta de la validació per la *prova de la substitució* (a què recorre ja Leibniz en la formulació del seu principi de la identitat dels indiscernibles: *Eadem sunt quorum unum potest substitui alteri salva veritate*), la qual consisteix a substituir el definit, usat en un context lingüístic determinat, per la seva definició i d'observar si hi ha manteniment o no de significat.

Una conseqüència derivable directament d'aquesta prova de la substitució és que la pràctica lexicogràfica, a partir d'un moment determinat, s'imposarà l'endocentrisme entre definit i definició com un ideal a aconseguir. L'existència d'aquest tipus d'endocentrisme ens imposa una primera classificació de les definicions lexicogràfiques: aquestes s'ajustaran (o intentaran ajustar-se) al comportament *categorial* del definit.

Tres categories gramaticals diferents (el substantiu, el verb i l'adjectiu) seran l'objecte d'estudi del present article i el punt de partença de tres casuístiques més o menys diferents i més o menys coincidents de definició lexicogràfica, a partir del recull lexicogràfic que presenta el *Diccionari general de la llengua catalana* de P. Fabra o *DGLC*.⁴

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark.

II. DEFINICIONS SINTÈTIQUES I DEFINICIONS PERIFRÀSTIQUES

Algunes caracteritzacions tendents a l'establiment de tipus de definicions es basen en criteris de naturalesa compositiva, i es fixen en l'estructura interna de cada definició. S'estableixen, així, diferències entre les definicions *sintètiques* (que consten d'una o més parafrasis d'un sol mot) i les *perifràstiques* (que consten d'una o més parafrasis de més d'un mot), o entre les *simples* (que consten d'una sola parafrasi del definit) i les *múltiples* (que acumulen més d'una parafrasi del definit).⁵

A. Una definició *sintètica* estableix l'equivalència amb un únic mot. Aquest únic mot definidor s'ha d'entendre com a sinònim absolut del mot definit. I, en aquest cas, tant podem prendre el mot definidor o descriptor per un element de la metallengua de contingut com per un element de la llengua objecte (sc. la llengua descrita),⁶ és a dir, una remissió a la definició que es troba sota l'entrada del terme definidor en el diccionari.⁷ Vegem exemples de definicions sintètiques simples i múltiples del *DGLC* relatives a les tres categories que ens interessen:

estalzim *m.* Sutge.

envitricoll *m.* Embull, embrolla.

llengua de contingut a (a) i metallengua de signe a (b), com es pot veure en els següents exemples del *DGLC*:

(a) **contrafioc** *m.* Vela triangular que va a l'extrem del botoló.

emperxar *v. tr.* Penjar en una perxa.

numuliforme *adj.* De forma discoïdal.

(b) **perquè** *conj.* Introdueix l'oració subordinada en què es diu el motiu o bé el fi o objecte de l'acció expressada en la proposició principal. [...]

(2) Martin (1977), p.e., parla de *definició metalingüística*. Rey-Debove (1967), però, ja rebutja aquesta aplicació del terme *definició lexicogràfica* quan assenyalava que: *Il n'y a de définition lexicographique que s'il y a analyse conceptuelle* (pàg. 143).

(3) Quan pretén validar (vegeu Wittgenstein, 1953, I: § 558) la seva postulació que el significat d'un mot és el seu ús en el llenguatge (cf. Wittgenstein, 1953, I: § 43).

El no anàlisi, però, a analitzar directament en aquest article les raons que fan que en el *DGLC* trobem definicions que no s'adeqüen a la prova de la substitució.

(5) La distinció entre definicions *simples* i *múltiples* la deixem només apuntada, ja que no condiciona la metodologia de la definició conceptual, expressada en metallengua de contingut, centre d'interès del nostre article.

(6) Cf. el comentari de Zgusta (1971) sobre l'aparició de sinònims del definit en la definició: *it is one of the interesting features of lexicography that such an explaining synonym can be taken as belonging to both categories at the same time* (pàg. 259 n. 124).

(7) Aquesta mossa de definicions –si és que se les pot denominar com a tals– han estat sovint considerades com a *remissions* d'un terme suposadament secundari a un altre de suposadament principal.

afonar *v. tr.* Enfonsar.

escampar *v. tr.* Espargir, dispersar, disseminar; [...]

bissextil *adj.* Bixest.

envitricollat *adj.* Intricat, embullat, embrollat.

En el cas dels verbs, una definició sintètica necessita un descriptor equivalent tant semànticament com funcionalment al definit, això vol dir que si el definit és transitiu, el descriptor caldrà que sigui també transitiu. En canvi, si el definit és transitivo-pronominal (v. *calar-se*, *empassar-se*) el descriptor podrà ésser transitiu o bé transitivo-pronominal; si el definit és intransitiu o intransitivo-pronominal (v., p.e., *grifar-se*), el descriptor podrà ser, tant en un cas com en l'altre, intransitiu o bé intransitivo-pronominal:

bleir *v. tr.* Cremar.

calar [...] | *Pron.* Engolir. [...]

empassar-se *v. pron.* [...] enviar-se, englotir.

tombar [...] | *Intr.* Girar.

dansar *v. intr.* Ballar.

carpir-se *v. pron.* Decandir-se, consumir-se.

apitrar [...] | *Pron.* Penedir-se.

grifar-se *v. pron.* Grillar-se || Frisar.

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

B. Altrament, quan l'element principal de la definició (això és, el *descriptor*) va acompanyat d'elements que el modifiquen, de cara a ajustar la seva caracterització semàntica a la del definit, tenim una definició anomenada *perifràstica*. Per ex.:

sutge *m.* Substància negra dividida en finíssimes partícules que prové de la combustió incompleta de les matèries orgàniques i que es diposita en les xemeneies i tubs que condueixen el fum.

contingència *f.* Qualitat de contingent.

degotar *v. intr.* Caure gota a gota. [...]

emmidonar *v. tr.* Impregnar de midó desfet en aigua.

bondadós -osa *adj.* Ple de bondat.

bel.lipotent *adj.* Poderós en la guerra.

III. DEFINICIONS SUBSTANCIALS I DEFINICIONS RELACIONALS

Seguint la classificació de Rey-Debove (1967), les definicions lexicogràfiques⁸

(8) Vegeu la nota 2.

es poden dividir en dos grans grups en funció de la naturalesa de llur metallenguatge. D'una banda, tenim les definicions *substancials*, que es basen sempre (per inclusió o per exclusió) en un mot de la mateixa categoria gramatical que el definit. D'altra banda, tenim les definicions *relacionals*, en què la identitat categorial entre el definit i la perífrasi definidora no es troba en el nivell lèxic sinó que es fa mitjançant un constituent sintàctic. La definició substancial és l'únic tipus de definició possible en el cas dels substantius i els verbs, mentre que és facultativa en el cas dels adjectius i els adverbis.

Les definicions *substancials* admeten qualsevol de les modalitats tractades en l'apartat anterior i, per tant, poden ésser definicions *sintètiques* o *perifràstiques*. Les *relacionals*, per raons òbvies, només poden pertànyer al segon tipus.

En el cas de l'adjectiu, les definicions *relacionals*, poden ésser de dos tipus:

(a) *De relatiu*, en què la definició consisteix en una oració de relatiu. Per ex.:

bimà -ana *adj.* Que té dues mans.

blegadís -issa *adj.* Que es pot blegar.

bulliciós -osa *adj.* En què es mou bullicia.

Aquest tipus de definició és exclusiva dels adjectius, i, com en les definicions *substancials*, s'hi detecten grups de fórmules definidores que es relacionen amb determinats sufixos. Per ex.:

baiciforme *adj.* Que té forma d'alc.

bacciforme *adj.* Que té la forma d'una baia.

ballable *adj.* Que es pot ballar.

forjable *adj.* Que es pot forjar.

barbut -uda *adj.* Que té barba [...]

forçut -uda *adj.* Que té molta força muscular.

traçut -uda *adj.* Que té traça.

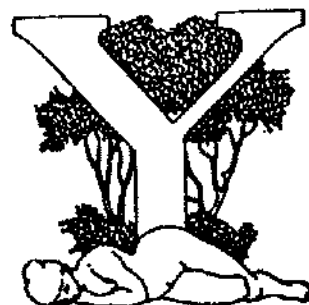
Com en les definicions *substancials*, s'observen petites variants en les fórmules definidores del *DGLC* que no sempre responen a canvis semàntics. També s'observen fórmules definidores alternants sinònimes («Que es pot» i «que pot ésser», per exemple).

(b) *Preposicional*, en què la definició és introduïda per una preposició. Per ex.:

breviostre *adj.* De bec curt.

brocat -ada *adj.* Amb brocats d'or o argent.

Aquest tipus de definició, que és compartida pels adjectius amb els adverbis, és menys freqüent que els altres que presenta l'adjectiu.

IV. LES DEFINICIONS PERIFRÀSTIQUES SUBSTANCIALS

El lexicògraf, a l'hora de definir un mot, pot aprofitar-se de les relacions lèxiques existents en la llengua i confeir definicions mitjançant sinònims o a partir d'un descriptor hiperònim o antònim del definit. D'aquí surten tres tipus bàsics de definicions lèxiques⁹ que podem anomenar, com ha fet algun altre autor,¹⁰ *sinonímica*, *hiperonímica*, i *antonímica*.

El lexicògraf pot, d'altra banda, desglossar el significat que vol descriure en una sèrie de components semàntics sense prendre per descriptor cap relació lèxica reconeguda com a tal.¹¹ Ens trobem, llavors, davant d'una definició que anomenarem *semocomponencial*. La definició semocomponencial recorre a una sèrie de descriptors força genèrics que en molts casos es poden considerar semosintàctics, perquè donen compte de la transcategorització que ha convertit una categoria en una altra o perquè, simplement, donen compte de les propietats funcionals de l'enunciat definidor i del definit.

Un subtipus de definició tant lèxica com semocomponencial és la definició *morfosemàntica*,¹² que apareix quan és possible establir correspondències directes entre els diversos components de la definició i els diversos morfemes del definit, quan aquest és morfològicament compost o derivat.

A. Les definicions lèxiques: sinonímica, hiperonímica i antonímica

Com que el tipus de definició que aquí anomenem sinonímica, la que consta d'un sinònim del definit, no és altre que una definició sintètica, de que ja hem parlat en l'apartat 2, no en tornarem a parlar aquí. Començarem parlant, doncs, de la definició hiperonímica i continuarem amb la definició antonímica.

1. La definició hiperonímica

Entre els diferents tipus de definició que han estat descrits per la lexicografia teòrica destaca el que podríem considerar com a més representatiu de l'activitat lexicogràfica, el qual basa la definició lexicogràfica en la relació d'hiperonímia que s'estableix entre l'element genèric (descriptor, *genus*, etc.) de la definició i el mot definit. El significat d'aquest element genèric es restringeix, fins arribar a la relació de sinonímia entre el definit i la paràfrasi definidora, amb la concurrència d'altres precisions (*differentia*). Així, doncs, s'assumeix de manera implícita que el definit i la paràfrasi definidora han de mantenir una relació d'*implicació bilateral*, cosa que comporta subsidiàriament la intercanviabilitat o substituïbilitat de l'un per l'altre en un context determinat, sense que ni el significat de la frase ni la seva sintaxi se'n ressentixin.¹³

Com la majoria de les relacions semàntiques, la hiperonímia¹⁴ es verifica sobretot en elements lèxics pertanyents a la classe nominal, per mitjà d'enunciats com 'A és un tipus de B' o 'A és una mena de B'. S'han reconegut també relacions d'hiperonímia

(9) Una definició lèxica és, doncs, una definició que té per descriptor una relació lèxica, això és, que el descriptor és un terme que forma part d'una relació lèxica (o de sentit) amb el definit. Per al concepte de relació lèxica, vegeu Cruse (1986).

(10) P.e., Bosque (1982).

(11) Això no vol dir que aquest tipus de definició no es pugui basar també en una relació lèxica, però aquesta relació lèxica no apareix ocupant el lloc ni fent la funció de descriptor. Com veurem més avall, relacions lèxiques com la metonímia o la paronímia poden generar aquest altre tipus de definició.

(12) Prendem el nom de Rey-Debove (1967 i 1971), be que amb un ús més restringit.

(13) De fet, aquesta formulació tan taxativa requereix una minuciosa matisació que per raons d'espai no podem desenvolupar aquí. Cal fer notar, només, que cal entendre aquest principi de substituïbilitat en un sentit més aviat ampli, que s'ha incorporat com un dels desideràtums metodològics més generals de la pràctica lexicogràfica.

(14) Preferim aquest terme, introduït per Lyons (1968), a causa de la seva major precisió enfront d'*inclusió*, que prové de la tradició de la lògica. Sobre l'ambigüitat d'aquest segon terme vegeu Lyons (1968). També considerem preferible el terme *definició hiperonímica* enfront del més estès de *definició analítica*, que podria aplicar-se a definicions basades en altres relacions semàntiques.

en elements de la classe verbal,¹⁵ verificables mitjançant l'enunciat 'A és una manera de B', de la qual cosa podem inferir l'existència de relacions més o menys paral·leles en el cas dels adjectius ('la propietat A és una modalitat de la propietat B').

Per ex.:

bivac *m.* Campament de nit al ras.

pústula *f.* Petit tumor cutani que conté pus.

estimbar [...] *||* Pron. Caure daltabaix d'una timba. [...]

velejar *v. intr.* Navegar a la vela.

bai -a *adj.* Roig fosc, aplicat esp. al color dels cavalls.

bla blana *adj.* [...] *||* Suau al tacte.¹⁶

En el camp de la definició verbal, la definició hiperonímica no es pot dir que sigui la més freqüent, ja que aquest tipus de definició només és viable en aquells casos en què podem parlar d'estratificació i de camps semàntics entre els verbs. Un d'aquests camps seria el dels verbs de percepció (*gustar, sentir, oir, veure*), definits per mitjà del descriptor *percebre*; un altre camp semàntic seria el de les feines del camp relacionades amb la sega (*dallar, monjolar, ressegar, verdassegar*), definits per mitjà de l'hiperònim *segar*, etc. Tanmateix, la majoria de verbs no es poden relacionar amb veritables hiperònims, casos en què cal recórrer a una definició semocomponencial, que veurem més avall.¹⁷

Cal dir que les definicions hiperonímiques, que tan importants són en les definicions substantives i, en menor grau, en les verbals, en les definicions d'adjectiu són gairebé inexistentes, de manera que gairebé podríem parlar d'un tipus de definició atípic.

2. La definició antonímica

El tercer tipus de definició lèxica és la que consisteix en la negació d'una definició sintètica o bé perifràstica que té per descriptor un antònim del verb definit. Aquesta definició només es pot donar pròpiament dins de les categories verbal i adjectiva. Per ex.:

encertar *v. tr.* No errar. [...]

incògnit -a *adj. i m. i f.* No conegut. [...]

Molt més correntment, el component de negació de la definició apareix motivat per l'estructura morfològica del definit. Aleshores la definició antonímica és de naturalesa morfosemàntica:

desobeir *v. tr.* No obeir. [...]

atípic -a *adj.* No típic; [...]

(15) Per a una exposició dels problemes de caracterització d'aquesta relació vegeu Cruse (1986).

(16) Podem provar que *campament* és hiperònim de *bivac* amb la següent enunciació: *bivac és un tipus de campament*. Igualment podem dir que *velejar* és una manera de *navegar* o que *bai* és una modalitat de *roig*. Seguint la lògica del mètode, els co-hipònims, per exemple, de *velejar* i *navegar* són *barquejar, bordejar, costerejar, forejar, lle-vantejar, orsar, ponentejar, singlar, terrejar, voltejar*.

(17) En casos que el definit és compost, quan el verb té un significat componencial es recorre a la definició hiperonímica morfo-semàntica, que explicita la relació existent entre els morfemes que componen el definit:

colltorçar, colltòrcer [...] *v. intr. i pron.* Tòrcer el coll [...]

cornuar-se *v. pron.* Nuar-se-li a algú el cor.

a diferència dels casos en què el significat que es defineix no és la suma dels components del mot entrada, com en el cas següent, que presenta una definició semocomponencial:

sanglçar-se *v. pron.* Tenir un fort esglai. [...]

Algunes definicions de naturalesa conjuncional, això és, amb dos descriptors units mitjançant una conjunció, segueixen el patró de definicions antonímiques, de manera que s'estableix una relació lèxica de tres elements, on el definit es caracteritza mitjançant la negació dels dos descriptors, com per ex.:

empatar v. *intr.* No guanyar ni perdre en una partida de joc, en una votació, per haver guanyat el mateix nombre de punts, per haver reunit el mateix nombre de vots.

Segui com sigui, la definició antonímica és poc freqüent en el DGLC.¹⁸ Per Rey-Debove (1967) aquest tipus de definició: *est alors une négation de l'opposé du défini, c'est-à-dire une définition substantielle négative* (pàg. 153).

D'altra banda, hom ha considerat també antonímica (cf. Martin 1977, 365) una definició com ara:

morir [...] v. *intr.* Cessar de viure. [...];

tanmateix, tot i que en un cas com aquest aparegui un antònim del definit a l'enunciat definidor, aquest no fa de descriptor i tampoc no podem parlar de definició negada, sinó més aviat de definició *per inclusió negativa*. Rey-Debove (1967) ja assenyalava a propòsit de casos com aquest que:

Si l'on compare Laisser = ne pas prendre à Laisser = négliger de prendre, on constate que négliger de a même fonction que ne pas, et sert à nier. Mais négliger de présente les caractères de l'incluant général: premier mot de même catégorie grammaticale que le défini, tout le sémème du définissant dans celui du défini (pàg. 154).

Es pot trobar, en el DGLC, algun correlat nominal d'aquestes darreres definicions:

albaïna f. Manca de vent, calma.

tot i que són molt més freqüents les morfosemàntiques:

immodèstia f. Manca de modèstia.

B. Les definicions semocomponencials

En els casos de definicions semocomponencials és freqüent que hi hagi una relació de *paronímia*, això és, de terme derivat i primitiu derivatiu, entre el definit i un dels termes de la seva definició; el terme definit sol ésser el parònim i un dels elements definidors la seva base.¹⁹ Aquesta característica no ens ha d'estranyar si considerem que, com hem dit més amunt, les definicions semocomponencials permeten donar compte de la transcategorització que ha sofert el terme definit. La paronímia, d'altra

(18) No sempre que trobem una definició negada es tracta d'una definició antonímica. En el DGLC trobem a vegades definicions negades que no presenten cap antònim del definit, ja que es tracta de la negació d'una definició semocomponencial:

bellugar [...] || Pron. [...] no estar quiet. [...]

desservir v. *tr.* No prestar (a algú) el servei o serveis acostumats o deguts.

(19) Seguim la terminologia de Cruse (1986: 130).

banda, és la relació dominant en les definicions morfosemàntiques, que desglossen el definit directament en els seus components morfèmics.

En un altre ordre de coses, cal assenyalar que si més amunt hem dit que una definició *hiperonímica* era la suma d'un descriptor hiperònim del definit més unes *differentia*, una definició semocomponencial és la suma d'un descriptor que regeix una determinada complementació i aquesta mateixa complementació. Aquesta condició no permet que el descriptor d'una definició semocomponencial passi la prova de la hiperonímia, ja que: *lorsqu'on pratique la lecture d'inclusion minimum, cette prédication devient fausse, alors même que la lecture totale est vraie* (Rey-Debove, 1971: 238).

1. Els noms

El DGLC té un nombre molt elevat de definicions bastides sobre fórmules regulars que en el diccionari resulten productives segons la importància quantitativa d'un determinat fenomen. En el cas de les definicions nominals, aquestes fórmules regulars representen un nombre molt elevat de casos en termes absoluts, i una gran majoria del diccionari en termes relatius.

Els elements constitutius d'aquestes definicions pertanyen a allò que Dubois i Dubois (1971) anomenen «nomenclature sémantique générique» i que: *est formée de termes comme espèce, sorte, forme, qualité, action, résultat, se dit de, effet de, etc.* (pàg. 59).²⁰ Aquests marcadors genèrics són generalment, en el discurs lexicogràfic, un tipus

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

El tipus de marcadors descrits anteriorment, que en el DGLC corresponen correntment a *acció, efecte, qualitat, estat, etc.* tenen com a denominador comú el fet que permeten la transcategorització de l'element caracteritzador de la descripció semàntica (que normalment passa a ésser un verb o un adjectiu, en el cas de les definicions nominals). Així, una definició com:

insult *m.* Acció i efecte d'insultar; (...)

trasllada a la categoria verbal la descripció del significat *lèxic* del definit, i se serveix d'elements genèrics per donar raó del seu significat morfosintàctic. El resultat és, doncs, una definició de tipus *semocomponencial*.

Molt més correntment, però, aquesta mena de definicions estan motivades des del punt de vista de l'estructura morfològica del definit, en el qual cas podem parlar amb més propietat de definicions *morfosemàntiques*. Per ex.:

maldiença *f.* Acció de maldir; qualitat de maldient.

dramatització *f.* Acció de dramatitzar; l'efecte.

esclavatge *m.* Estat d'esclau.

consultació *f.* Acció i efecte de consultar, consulta.

governament *m.* Acció i efecte de governar, l'exercici del govern.

(20) Val la pena assenyalar que les relacions circulars entre aquest conjunt d'elements de metallengua són força freqüents:

fet *m.* Acció de fer alguna cosa; allò que hom ha fet.

acció *f.* Manifestació d'una força, manera d'obrar d'una causa, acompliment d'una funció. [...]

efecte *m.* Resultat de l'acció d'una causa.

resultat *m.* Allò que resulta.

estat *m.* Manera d'ésser, de trobar-se, en un moment donat, algú o alguna cosa.

(21) La gran majoria dels diccionaris de la llengua bastits segons els principis de la lexicografia tradicional no manifesten que calgui considerar aquestes unitats com a especials des del punt de vista de la descripció del significat.

incubació *f.* Acció de covar o incubar; l'efecte.
albinisme *m.* Estat del qui és albi, qualitat d'albí.
combustibilitat *f.* Qualitat de combustible.
entonament *m.* Estat o qualitat del qui és entonat.

Sovint algunes definicions nominals de naturalesa semocomponencial es basen en relacions semàntiques del tipus *part-tot* i de la seva inversa. Són les que podríem agrupar sota el denominador més o menys imprecís de *definicions meronímiques*. Aquesta relació semàntica (cf. Cruse, 1986) és difícil de caracteritzar des del punt de vista estrictament lingüístic i és una de les més interferides per l'univers de referències extralingüístiques. Cal fer notar, a tall d'exemple, la diversitat de relacions que hi poden resultar compreses, com *membre-grup*, *membre-classe* i *membre-col·lecció*, a més de la canònica *part-tot*, que n'implica altres com *peça-màquina*, etc.

Des del punt de vista lexicogràfic, aquesta relació presenta un alt índex d'aparició en els diccionaris tradicionals, i en especial en el DGLC, on se'n detecten molts casos que poden ésser motivats (a) o no (b) per la composició morfològica del definit.

a) **capellaneria** *f.* Conjunt de capellans; estament clerical.
arrelam *m.* Conjunt d'arrels.
cosinalla *f.* Conjunt de cosins.

b) **crina** *f.* Conjunt de crins del bescoll d'un cavall.

crima *f.* Conjunt de condicions climatològiques properes d'una regió, cap en tant que afecten la vida animal i vegetal.

trullada *f.* Conjunt d'olives que es molen d'una vegada.

De manera semblant als descriptors genèrics *acció*, *efecte*, etc., la fórmula *conjunt de* no caracteritza semànticament el gènere o la classe del definit, sinó que introdueix respecte a aquest una relació de tipus *elements - conjunt d'elements*, on l'element és justament allò que més s'acosta al caracteritzador semàntic de les definicions hiperonímiques. Contràriament al cas anterior, però, no es produeix aquí la *transcategorització* de l'element semànticament caracteritzador.

Altres fórmules que s'utilitzen en el DGLC, juntament amb *conjunt* per a l'explicitació d'aquestes relacions, són també *reunió*, *colla*, etc.²² Per ex.:

llibreta *f.* Reunió de fulls de paper disposats com els d'un llibre, que serveix per a fer anotacions, etc.

flota *f.* Reunió de persones que van plegades. [...] Una flota de bolets, grup de bolets units per llur base que viuen al peu dels arbres o rabasses mortes. [...] #Esp. Conjunt de naus de guerra o mercants d'un Estat, d'una companyia de navegació.

prohomenia *f.* [...] conjunt, reunió, de prohoms.

(22) *Grup*, en contra del que es pugui pensar en la llengua usual, té un sentit gairebé exclusivament tècnic al diccionari de Fabra, i es refereix quasi sempre exclusivament a classificacions botàniques i zoològiques. En comptadíssimes ocasions (cf. per exemple s.v. *diftong*, *incís*) podríem dir que *grup* s'utilitza sense tenir en compte aquest sentit.

nació *f.* Reunió d'homes, generalment de llengua comuna, que tenen institucions i costums anàlegs i un sentit d'homogeneïtat social i interès mutu; conjunt d'habitants d'un país regit pel mateix govern.

canilla *f.* Colla de gossos que cacen plegats.

La relació inversa d'elements que formen part (intuïtivament o no) de conjunts d'elements també hi és present. Per ex.:

passapunt *m.* Cadascun dels punts llargs sobre els quals es fan els traus, certs brodat, etc.

vèrtebra *f.* Cadascun dels ossos que componen la columna vertebral o espinada. [...]

fibra *f.* Cadascun dels elements filiformes que entren en la composició dels teixits orgànics o presenten en llur textura certs minerals. [...]

corassot *m.* Cadascun dels tanyes drets que treu un arbre esporgat.

comensal *m. i f.* Cadascun dels qui mengen plegats a taula.

capfoguer *m.* Cadascun dels ferros o pedres que sostenen els tions en una llar de foc.

2. Els verbs

El verb és la categoria gramatical que presenta una varietat més rica de comportaments funcionals i, alhora, més nombrosos i variats. Els verbs es caracteritzen per la transitivitat, intransitivitat, impersonalitat. La definició semocomponencial dels verbs prendrà una o altra forma depenent d'aquests trets, fins al punt que a vegades recorre a un descriptor que no és sinó un auxiliar sintàctic de transitivitat (com és el cas del *fer* causatiu):

encarcanyar *v. tr.* Fer empassar a algú (una beguda). [...]

Aquest auxiliar de transitivitat pot arribar a constituir tota la informació nova d'una definició anafòrica:

bullir [...] || *Tr.* Fer bullir. [...]

L'ús del descriptor causatiu en les definicions d'accepcions transitives contrasta amb l'ús del descriptor de canvi *esdevenir* (o *tornar-se*) de moltes definicions d'accepcions intransitives (pronominals o no):

atorrentar-se *v. pron.* Esdevenir torrent.

doblar [...] || *Intr.* Esdevenir doble. [...]

En la definició de verbs adjectivals (sc. formats a partir d'un radical adjectiu) transitius es poden combinar aquests dos descriptors o bé aparèixer el descriptor factitiu *fer*:

entebeir v. tr. Fer esdevenir tebi. [...]

sanejar v. tr. Fer sa; [...].²³

En general, en aquest tipus de definicions es fa la descomposició semàntica del definit recurrent al que anomenem descriptors *semosintàctics*, això és, que apareixen en funció del comportament gramatical que es vol descriure, i que es poden agrupar en dues llistes diferents, observant quins s'utilitzen en les accepcions transitives i quins en les intransitives. En les definicions d'accepcions transitives tindrem descriptors de la mena de *fer* (auxiliar) + INF; *donar, imprimir, efectuar, comunicar, treure, llevar, eliminar, causar, convertir, sotmetre, posar, tenir, deixar*, etc., i en les definicions d'accepcions intransitives descriptors com *prendre, agafar, adquirir, rebre, perdre, contreure, sofrir, esdevenir, tornar-se; estar, ésser, tenir, restar*, etc. El recurs a una mena o altra de descriptor semosintàctic és força sistemàtic (sempre amb variacions) en el DGLC:

dutxar v. tr. Donar una dutxa. | Pron. Prendre una dutxa.

acomiar v. tr. Donar comiat. | Pron. Prendre comiat.

engandulir v. tr. Donar peresa. | Pron. Agafar peresa.
etc.

Quan el definit és morfològicament derivat pot aparèixer la definició *morfosemàntica*, la qual només és viable en aquells casos que el significat del lexema que es vol descriure és resultat directe de la suma del significat dels morfemes components. Per ex.:

retastar v. tr. Tornar a tastar.

on el segment «tastar» de la definició no és sinó el radical del definit, i el segment «Tornar a» de la definició proporciona una equivalència semàntica del morfema derivatiu *re-* del definit.

En un nivell de classificació més secundari trobem, encara dintre de les definicions semocomponencials, les definicions dites *conjuncionals* (les quals consten de més d'un descriptor annexats mitjançant una conjunció i que descriuen dos processos diferents que formen el concepte definit). Per ex.:

borrufar v. intr. Nevar i fer vent a la vegada.

arrupir-se v. pron. Contreure i estrènyer els músculs del cos. [...].

(23) Observem el paral·lisme amb aquests casos quan es posen en contacte accepcions d'un tipus i d'un altre:

aflonjar v. tr. Fer tornar flonjo. | Pron. Tornar-se flonjo.

agrir v. tr. Fer tornar agre. [...]. | Pron. Esdevenir agre. [...]

emperesós v. tr. Fer esdevenir peresós. | Pron. Esdevenir peresós.

enrogir v. tr. Fer tornar roig. | Pron. Esdevenir roig.

adequar v. tr. Fer adequat. | Pron. Esdevenir adequat.

alentir v. tr. Fer més lent. [...]. | Pron. Esdevenir més lent.
etc.

3. Els adjectius

Les definicions bàsiques d'aquest grup són les que consten del que podríem anomenar una «fórmula definidora» seguida d'un complement. Aquesta fórmula té la funció d'expressar la relació que hi ha entre el mot definit i el complement que la segueix (que acostuma a ser el mot del qual deriva l'adjectiu o un sinònim), de la mateixa manera que ho fan el relatiu i la preposició en les definicions de relatiu i preposicionals. Les definicions d'adjectiu substancials, doncs, quan no són sintètiques acostumen a no ser gaire més que definicions relacionals introduïdes per un adjectiu. Vegem-ne uns quants exemples:

bacil·lar *adj.* [...] || Pertanyent o semblant als bacils; causat per la presència de bacils.

baromètric -a *adj.* Relatiu o pertanyent al baròmetre, indicat pel baròmetre.

basàltic -a *adj.* Format de basalt, relatiu o pertanyent al basalt.

baleàric -a *adj.* Pertanyent a les illes Balears o a llurs habitants.

baralladís -issa *adj.* Amic de baralles, propens a barallar-se.

barbós -osa *adj.* Ple de barbes.

barrejadís -issa *adj.* Fàcil de barrejar.

Hi ha un grup de fórmules definidores que compleixen especialment bé la funció relacional de què acabem de parlar; són les que comencen per «pertanyent», «relatiu», «pertanyent o relatiu», «relatiu o pertanyent», «pertanyent o referent» i altres fórmules semblants, que formen un grup molt important dins les definicions d'adjectius. Per ex.:

babilònic -a *adj.* Pertanyent o relatiu a Babilònia.

bacanal *adj.* Pertanyent al déu Bacus.

bacil·lar *adj.* Pertanyent o semblant als bacils; [...]

bacterial *adj.* Relatiu o pertanyent a les bactèries; [...]

balener -a *adj.* Relatiu a la balena.

Aquest grup de fórmules definidores, totes diferents però amb el mateix significat, en realitat no té altra funció que la d'indicar una relació entre l'adjectiu i el seu primitiu. Si observem la definició de *balener -a*, ens adonem que l'únic que indica aquesta definició és que el mot definit és un adjectiu derivat de «balena».

Altres fórmules definidores tenen un grau més alt de contingut semàntic, com hem pogut veure amb els exemples anteriors, les quals solen respondre a l'explicitació del significat de determinats sufixos (vegeu, més amunt, s.v. *basàltic*); i, en aquests ca-

sos, s'observa que determinats sufixos i determinades fórmules definidores acostumen a anar lligats.

VICTÒRIA ALSINA I KEITH,
LLUÍS M. SOL I SALVADÓ, JOAN SOLER I BOU
Institut d'Estudis Catalans

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BOSQUE, Ignacio (1982) «Sobre la teoría de la definición lexicográfica». A: *Verba. Anuario galego de filoloxía*. Vol. 9, Universidad de Santiago de Compostela, 1982, pàgs. 105-123.
- CRUSE, D.A. (1986) *Lexical semantics*. Cambridge, Cambridge University Press.
- [DGLC] FABRA, P. (1932) *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona, Edhasa.
- DUBOIS, J; DUBOIS, Cl. (1971) *Introduction à la lexicographie. Le dictionnaire*. Paris, Larousse.
- LYONS, J. (1968) *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge, Cambridge University Press. [Traducció en castellà (1986) *Introducción en la lingüística teórica*. Barcelona, Teide.].
- MARTIN, R. (1977) «Essai d'une typologie des définitions verbales dans le dictionnaire de langue». A: *Travaux de Linguistique et de Littérature*. XV, 1, Strasbourg, 1977, pàgs. 361-378.
- RAFAEL I FONTANALS, J. (1988a) «Sobre la normalització dels diccionaris catalans: el tractament de les sèries sinonímiques». A: *Estudis de llengua i literatura catalanes*. XVII, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, pàgs. 57-112.
- REY-DEBOVE, J. (1967) «La définition lexicographique; bases d'une typologie formelle». A: *Travaux de Linguistique et de Littérature*. V, 1, Strasbourg, 1967, pàgs. 141-159.
- (1971) *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains*. Paris, Mouton.
- SOL, Ll. (1992) *El DGLC i la formalització lexicogràfica dels verbs*. Tesi de llicenciatura dirigida pel Dr. Joaquim Rafael i Fontanals, Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona. [inèdit]

- WEINREICH, U. (1960) «Lexicographic Definition in Descriptive Semantics». A: Householder, F.; Saporta, S. (eds.) (1962) *Problems in Lexicography*. Bloomington, University of Bloomington, pàgs. 25-44.
- WITTGENSTEIN, L. (1953) *Investigaciones filosóficas*. Instituto de Investigaciones Filosóficas, Universidad Nacional Autónoma de México. [Barcelona, Crítica, 1988].
- ZGUSTA, L. (1971) *Manual of Lexicography*. The Hague, Mouton.

